

РУС ВА ЎЗБЕК МАҚОЛЛАРИДА «ЗЕМЛЯ/ЕР» КОНЦЕПТИ

Холикулова Юлдуз Шодиевна

*Ўзбекистон-Финландия Педагогика институти ўқитувчиси
yulduzxoliqulova@gmail.com tel:90-465-11-35*

Аннотация: Рус ва ўзбек мақоллардаги "Ер" концепти жамиятнинг табиат, ҳаётий қадриятлар ва ижтимоий муносабатлар ҳақидаги қарашларини акс эттирувчи муҳим маданий ва фалсафий элементдир. Рус тилида, бошқа маданиятларда бўлгани каби, ер ҳаётнинг турли жиҳатлари билан боғлиқ: ватан, унумдорлик, барқарорлик ва моддий фаровонлик [1].

Калит сўзлар: Ер, ресурс, унумдорлик, мақол, маданият, ҳаёт, фаровонлик, ватан, меҳнат, анъана.

Аннотация: концепт " Земля" в русских и узбекских пословицах является важным культурным и философским элементом, отражающим взгляды общества на природу, жизненные ценности и социальные отношения. В русском языке, как и в других культурах, Земля ассоциируется с различными аспектами жизни: родиной, плодородием, стабильностью и материальным благополучием.

Ключевые слова: земля, ресурс, продуктивность, пословица, культура, жизнь, благополучие, родина, труд, традиция.

Abstract: the concept of "Earth" in Russian and Uzbek proverbs is an important cultural and philosophical element reflecting society's views on nature, life values and social relations. In Russian, as in other cultures, the Earth is associated with various aspects of life: Homeland, fertility, stability and material well-being.

Keywords: land, resource, productivity, proverb, culture, life, well-being, homeland, labor, tradition.

Кириш. Рус ва ўзбек мақолларда ер кўпинча мўл-кўллик ва фаровонлик рамзи сифатида қаралади. Масалан:

- *"Бизга керак бўлган ҳамма нарса ер юзида тугилади."*
- *"Ер қаерда бўлса, бахт бор."*

Ушбу иборалар ернинг озиқ-овқат ва ресурслар билан таъминлашдаги аҳамиятини таъкидлайди. Ер меҳнат ва унга ғамхўрлик қилиш билан боғлиқ: "биронинг ерида ҳосилни кутманг." Бу, шунингдек, табиатга ҳурмат билан муносабатда бўлиш зарурлигини кўрсатади.

Мақолларда ер кўпинча ватан тушунчаси билан боғлиқ.:

- *"Сиз тузилган жойингиз-бу сизга ёрдам берган жой."*

- *"Сизнинг ерингиз - бу сизнинг кучингиз."*

Ватан инсон ўсадиган, унинг шахсияти шаклланадиган жой сифатида қабул қилинади. Ушбу турдаги иборалар илдизларнинг аҳамиятини ва ўз халқига тегишли эканлигини таъкидлайди.

Ер тушунчаси ижтимоий муносабатлар билан ҳам боғлиқ. Ҳикматлар жамоат алоқаларининг муҳимлигини эслатади:

- *"Биз бир ерда яшаймиз – қайғуни бирга баҳам кўрамиз."*

- *"Бирликдаги куч."*

Ушбу иборалар жамият ичида ўзаро ёрдам ва ҳамкорлик зарурлигини таъкидлайди.

Ер куч ва барқарорликни англатади. Ҳикматлар кўпинча бу тасвирдан қийинчиликларга чидамли бўлиш керак деган фикрни етказиш учун фойдаланади.:

- *"Ким ерни ўстирса, муаммолардан кўрқмайди."*

- *"Ер ҳамма нарсага тоқат қилади."*

Бу ерда ер машаққатли меҳнат орқали ҳаёт қийинчиликларини енгиш учун метафора вазифасини бажаради [2].

Рус ва ўзбек маданиятларида "Ер" тушунчаси чуқур илдиз отган ва муҳим аҳамиятга эга. Иккала анъанада ҳам ер нафақат жисмоний объект сифатида, балки ҳаёт, иш, фаровонлик ва маънавий қадриятлар билан боғлиқ рамз сифатида ҳам қабул қилинади.

Рус мақолларида ер кўпинча иш ва қариндошларга ғамхўрлик қилиш билан боғлиқ.:

1. *"Нон ерда меҳнақиз ўсмайди"* - натижа олиш учун меҳнат муҳимлигини таъкидлайди.

2. *"Ер кўп бўлган жойда одамлар кўп"* - ресурслар ва аҳоли ўртасидаги боғлиқлик ҳақида гапирди.

3. *"Ерни севинг, югурманг"* - ерингизни химоя қилиш зарурлигига эътибор қаратади.

Бу мақоллар ҳаёт ва фаровонлик манбаи сифатида ерга ҳурматни акс эттиради. Ўзбек мақолларида ер ҳам муҳим ўрин тутди, лекин жамият қадриятлари ва аجدодлар билан алоқаси алоҳида эътиборга олинади.:

1. *"Ер - она, сув-ота"* - табиат ва инсон ўртасидаги муносабатни таъкидлайди.

2. *"Осмонда тинчлик бўлиши учун ер юзида тинч яшанг"* - ҳаётдаги уйғунликнинг аҳамиятини кўрсатади [3].

3. *"Ерни севадиган киши одамларни севади"* - ер ва одамларга бўлган муносабат ўртасидаги муносабатларга эътибор қаратади.

Иккала маданиятда ҳам ер меҳнат ва ғамхўрлик натижаси сифатида қаралади. Бироқ, ўзбек анъаналарида жамоат қадриятларига кўпроқ эътибор берилади.

Ўзбек мақоллари кўпинча аждодлар орқали ер билан тарихий алоқани таъкидлайди, руслар эса ернинг ҳаёт учун бевосита фойдасига кўпроқ эътибор беришади. Ўзбек мақоллари рус мақолларига қараганда одамлар ва табиат ўртасидаги уйғунликни кўпроқ таъкидлайди [4].

Мавзу бўйича адабиётларни таҳлил қилиш: Рус ва ўзбек мактабларида "Ер/Земля" концепти атрофида қурилган мақоллар тақдим этаётган ғоялар бир-бирига яқин бўлса-да, ҳар бир миллий контекстдан келиб чиққан ҳолда ўзига хос жиҳатларга эгалик қилади. Рус мактабининг мақоллари кўпроқ тарихи ва миллий идентитети билан боғлиқ бўлса, ўзбек мактабининг мақоллари ана шу табиат билан боғлиқликка, унинг қадрини англашга оид.

Мақоллардаги "Ер/Земля" тушунчаси ҳаёт, шахсият, ижтимоий алоқалар ва инсоннинг тақдир муаммоларига чидамлилиги мавзуларини ўз ичига олган кўп қиррали ҳодисадир. Ушбу иборалар нафақат халқ донолигини акс эттиради, балки жамиятнинг маданий анъаналари ва қадриятларини шакллантириш учун асос бўлиб хизмат қилади. Ер нафақат жисмоний маконга айланади; у оғзаки халқ ижодиёти орқали авлоддан-авлодга ўтадиган чуқур маъно билан тўлдирилади.

Тадқиқот методологияси: рус ва ўзбек мақолларида "земля/ер" концептини чуқур ўрганиш имконини беради ҳамда икки халқ маданиятлари ўртасидаги ўхшашликлар ва farqliklarni aniqlashga ёрдам беради.

Рус ва ўзбек мақолларида "Ер" тушунчаси ерга ҳаёт ва фаровонлик манбаи сифатида чуқур муносабатни акс эттиради. Иккала маданият ҳам ернинг ҳаётнинг турли жабҳаларида, шу жумладан қишлоқ ҳўжалигида, ватанда ва маънавий алоқаларда муҳимлигини таъкидлайди [5].

Рус мақоллари кўпинча қишлоқ ҳўжалиги меҳнати ва ватан билан алоқани таъкидлайди:

Своя земля — свой прах. Ушбу мақолда инсонни ўз ватанига дафн этиш керак деган фикр таъкидланган ва бу барака деб ҳисобланади. Чет элда ўлим қайғу деб ҳисобланган ва агар у ўз она юртида дафн 'тилмаса, одамнинг суяклари йиғилайди, деб ишонилган. Ушбу мақол рус маданияти ер билан алоқани қандай қадрлашини ва ўлимдан кейин ҳам Ватанга содиқ қолиш муҳимлигини кўрсатади.

Своя земля и в горести мила - Унинг ўз ерлари бор ва у бир ҳовучда жуда чиройли. Бу мақол ватанга муҳаббат ва у билан алоқани ҳатто энг кичик рамзларда ҳам ифодалайди. Бир ҳовуч она юрт илиқ хотиралар ва маҳаллий одамлар ва жойлар билан алоқа туйғусини уйғотиши мумкин. Бу мақол қадимги славян одатларидан келиб чиққан бўлиб, ҳимоя сифатида узоқ сафарларда сиз билан бир ҳовуч она ватанни олиб кетиш. Унинг таъкидлашича, ватан билан боғлиқ кичик нарсалар ҳам инсон учун қиммат ва аҳамиятли бўлиши мумкин.

Иккала мақол ҳам рус халқининг ўз она юрти билан чуқур ҳиссий ва маънавий алоқасини намоёниш этади, унинг ҳаёт манбаи, ўзига хослик ва тегишлилик ҳисси сифатида аҳамиятини таъкидлайди.

Добрая земля — полная мошна; Яхши ер пулга тўла

худая земля — пустая мошна. Ҳосилсиз ер-бўш ҳамён.

Бу мақол шуни англатадики, агар ер унумдор ва яхши парвариш қилинса, у мўл ҳосил беради ва одамлар таъминланади. "Тўлиқ ҳамён" мўл-кўллик ва фаровонликни англатади. Ҳосилдор ер-бу ерда ишлайдиганлар учун яхши ҳосил ва барқарор даромад гаровидир [6].

Худая земля — пустая мошна- Ҳосилсиз ер-бўш ҳамён. Бу мақол унумдор ерни бепушт билан таққослайди. Агар ер камбағал бўлса ёки яхши парвариш қилинмаса, у яхши ҳосил бермайди ва одамлар тирикчилик воситаларисиз қоладилар. "Бўш ҳамён" қашшоқлик ва танқисликни англатади. Камбағал ер одамларни зарур ресурслар билан таъминлай олмайди, бу эса қийинчиликлар ва беқарорликка олиб келади [7].

Земля тарелка: что положишь, то и возмёшь- Нима эксанг шуни ўрасан. Ушбу мақол ердаги меҳнат ва натижалар ўртасидаги муносабатни таъкидлайди.

1. Чья земля, того и хлеб.
2. Земля кормит людей, как мать детей.
3. Не земля плоха, а сеятель плох.
4. Земля заботу любит.
5. Где нет земли - там нет травы.
6. Земля хоть и кормит, но и сама есть просит.
7. Добрая земля - полная мошна; худая земля - пустая мошна.
8. Кто мать сыру землю любит, тот голоден не будет.
9. Земля - кормилица.
10. Труженику земля - мать родная.
11. Пахарю земля - мать, а лентяю - мачеха.
12. Рыбам вода, птицам воздух, а человеку вся земля.
13. Какова земля, таков и хлеб.
14. Держись за землю-матушку - она не выдаст.
15. В хороший год хороши и приплод.

Иккала мақолда ҳам рус маданияти ерни ҳаёт ва фаровонлик манбаи сифатида қандай қадрлаши кўрсатилган. Улар қишлоқ хўжалигида муваффақият қозониш ва барқарор келажакни таъминлаш учун ер танлаш ва ишлов бериш муҳимлигини таъкидлайдилар.

Ер-бу пластинка: сиз қўйган нарсангизни оласиз. Ушбу мақолда ердаги иш ва натижалар ўртасидаги боғлиқлик таъкидланган [8].

Ўзбек мақолларида, айниқса, қишлоқ хўжалиги ва Наврўз каби байрамлар шароитида ернинг аҳамияти ҳам акс эттирилган.:

1. *Баҳорнинг бир куни бир йилни тиндиради-бир баҳор куни йилни озиқлантиради.*
2. *Булбул ўзининг яшил жаннатини, одам ўз она юртини севади. Ушбу мақол ватанга ва унинг юртига бўлган муҳаббатни ифода этади.*
3. *Деҳқоннинг хазинаси – ер,
Калити – тер.*
4. *Ер бойлиги – эл бойлиги.*
5. *Ер деганинг олтин қозик,
Ғажиб есанг, тугамас.*
6. *Ер – дон, деҳқон – хазинабон.*
7. *Ер ичида олтин бор,
Қазий берсанг, топасан.*
8. *Ер очганинг бахти очилар.*
9. *Ер-сув – битмас кон.*
10. *Ер текис – ҳосил текис.*
11. *Ер тўйдирар,
Ўт куйдирар.*
12. *Ер тўймагунча, эл тўймас.*
13. *Ер – хазина, сув – гавҳар.*
14. *Ер – хамир, ўғит – хамиртуруш.*
15. *Ер қудрати – деҳқон қуввати.*

Натижалар. Иккала маданият ҳам ернинг ҳаёт ва фаровонлик манбаи сифатида муҳимлигини таъкидлайди. Бироқ, рус мақолларида кўпинча қишлоқ хўжалиги меҳнати ва ватан билан боғлиқлик ҳақида сўз боради, ўзбек мақолларида эса Наврўз каби байрам ва анъаналар элементлари мавжуд бўлиб, келгуси ҳосил учун баҳорги меҳнат муҳимлигини таъкидлайди.

Кто в землю не сеял — земли не ценит- Ерга экмаганлар ерни қадрламайдилар. Бу ерда ер фақат меҳнат орқали кадрланиши мумкин бўлган қиймат билан таққосланади.

Лучше на родине быть чабаном, чем на чужбине султаном - Ўзга юртда шох бўлгунча, ўз юртингда гадо бўл. Бу метафора ватанни олий ҳокимият билан таққослаб, унинг аҳамиятини таъкидлайди.

Бу метафоралар рус ва ўзбек маданиятларининг юрт ва ватан билан чуқур алоқани ифодалаш учун жонли тасвирлардан қандай фойдаланаётганини кўрсатади [9].

Хулоса. Шундай қилиб, мақолларда «земля» ва «ер» концептлари орқали одамларнинг ҳаёти, меҳнатлари ва уларнинг жамиятдаги ўрни кўрсатилади. "Ер" концепти иккала халқда ҳам асосий рол ўйнайди, аммо уни тушунишга ёндашувлар маданий контекстга қараб фарқ қилиши мумкин. Рус ва ўзбек маданиятларида «земля/ер» концепти фақатгина физик мавжудот сифатида эмас, балки руҳан масъулиятли муносабат

сифатида ҳам намоён бўлади. Ушбу мавзудаги адабиётларни таҳлил қилиш инсоннинг табиатга бўлган муносабати ҳамда маданий қадриятларни белгилаб беради [10].

ФОЙДАЛАНИЛГАН АДАБИЁТЛАР РЎЙХАТИ

1. Бабенко Л. Г. Концептосфера русского языка: ключевые концепты и их репрезентации (на материале лексики, фразеологии и паремиологии). Екатеринбург: Изд-во Урал. гос. ун-та, 2010. 340 с.
2. Воркачев С. Г. Постулаты лингвоконцептологии // Антология концептов: в 8-ми т. / ред. В. И. Карасик, И. А. Стернин. Волгоград: Парадигма, 2005. Т. 1. С. 11-13.
3. Караулов Ю. Н., Филиппович Ю. Н. Лингвокультурное сознание русской языковой личности: моделирование состояния и функционирования. М.: Азбуковник, 2009. 336 с.
4. Кузнецов С. А. Современный толковый словарь русского языка. М.: Норин-т, 2003. 959 с.
5. Маслова В. А. Поэт и культура: концептосфера Марины Цветаевой. М.: Флинта; Наука, 2004. 256 с.
6. Морозова И. А. Ассоциативный эксперимент как метод когнитивного исследования И. А. Морозова // Методологические проблемы когнитивной лингвистики: научное издание / ред. И. А. Стернина. Воронеж: Воронежский гос. ун-т, 2001. С. 126-129.
7. Мудрова Б. Г. Большой китайско-русский словарь. Изд-е 4-е, стереотип. М.: Рус. яз, 2001. 528 с.
8. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка. Изд-е 4-е, доп. М.: Азбуковник, 1999. 944 с.
9. Степанов Ю. С. Константы: Словарь русской культуры. М.: Академический проект, 2001. 991 с.
10. Хроленко А. Т. Основы лингвокультурологии / ред. В. Д. Бондалетова. Изд-е 4-е. М.: Флинта; Наука, 2008. 184 с.